

Nandin, Oost-Java, midden 1 se eeuw, H. 78 cm. Museum van Aziatische Kunst

Een Oost-Javaanse zittende Nandin

door P. H. POTT

Korte tijd geleden werd voor het Museum van Aziatische Kunst een belangwekkende steenplastiek verworven, die in meer dan één opzicht kan worden beschouwd als een goede aanwinst. Zoals bekend, is de kunst van de z.g. Oost-Javaanse periode der Hindu-Javaanse tijd (XIe tot XVe eeuw) spaarzaam vertegenwoordigd in dit museum, terwijl de voortbrengselen der Midden-Javaanse periode (VIIIe tot XIe eeuw) ruim in aantal en uitstekend van kwaliteit zijn. Een aanwinst van een goed stuk uit de Oost-Javaanse periode is reeds daarom belangrijk. Maar dit belang is nog des te groter waar het hier een aesthetisch en iconografisch belangrijk stuk betreft.

Allereerst trekt dan wel de voorstelling zelf de aandacht; de enigszins potsierlijke gestalte van een dikbuikige en zwaargebouwde figuur, met een wat onnozel uitzierende stierenkop, met de waardigheid en zelfbewustheid van een mandarijn uit de dagen van het Chinese keizerrijk, gezeten op een zwaar en druk versierd voetstuk. Deze Nandin, want wij zullen in deze figuur toch geen ander kunnen herkennen dan Çiva's rijdier de stier in een speciale gedaante, heeft zijn zwaarlijvigheid en wijze van zitten blijkbaar overgenomen van veelvuldig voorkomende Ganeça-voorstellingen, de bekende god der wijsheid met de olifantskop. Zo bijvoorbeeld de wijze waarop de achterpoten met de voetzolen tegen elkaar geplaatst voor het lichaam zijn gebracht, de houding der armen en handen, waarin wij als attributen een rozekrans en een klein kruikje vinden. Verder is Nandin fraai opgetuigd: een borstband en een aantal halssnoeren, bovenarmbanden en polsringen, een in ornamenten schier opgelost halster en een bloemenslinger om voorhoofd en oren, waarvan de uiteinden langs de oren tot op de schouders afhangen. Van kleding valt niet zo heel veel te bespeuren, al ligt een slip van een lendendoek over het linker dijbeen tot op het voetstuk. Het is niet helemaal duidelijk wat bedoeld is met de twee kleine tonvormige voorwerpen die aan weerszijden tegen de rug zijn geplaatst en op het voetstuk rusten; misschien vormen zij een soort van leuning.

Dat voetstuk zelf is interessant omdat dit hier niet meer een lotuskussen is, maar een zwaar basement waarbij alle lotusbladranden zijn opgelost in rank- en slinger-motieven, die als het ware op zichzelf beschouwd willen worden en niet meer een onderdeel van een geheel willen vormen. Een dergelijke ontwikkeling van een lijst- of bandmotief treedt pas zeer laat op in de Hindu-Javaanse kunst; bij sculpturen zijn mij zelfs geen andere voorbeelden van deze aard bekend, bij bouwwerken vinden wij een dergelijk ornament bijvoorbeeld in dak- en kroonlijsten van de tjandi's Ngetos en Kali-tjilik. In ieder geval verschaft dit ornament ons een middel om tot een datering van het stuk te komen; wij zullen het in de XVe eeuw moeten plaatsen, met een grote waarschijnlijkheid dat het eer in het midden dan in het begin van die eeuw thuis behoort.

Het is wel bijzonder jammer dat omtrent de herkomst van het beeld niets bekend is. Reeds de afmetingen – het beeld is 78 cm hoog – doen vermoeden dat het een meer dan alledaagse betekenis moet hebben gehad. Maar zeker kunnen wij vaststellen dat de voorstelling op zichzelf zeer interessant is, want de *zittende* Nandin is zeldzaam.

Nandin, op zijn schouders Çiva. Midden Hindu-Javaanse steen-sculptuur van het Diëng-plateau

Op geheel Java komen vele honderden beelden van Çiva's rijdier voor, waaronder enkele bijzonder fraaie – men denke maar eens aan de reusachtige Nandin van Singasari, thans in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden – maar vrijwel steeds zijn dit met mindere of meerdere virtuositeit naar het leven weergegeven buffels, die klaar liggen om door Çiva als rijdier te worden benut. Zij hebben veelal gelegen tegenover de ingang van Çiva-tempeltjes, en spelen dus een ondergeschikte rol.

Een enkele maal heeft men de Nandin toch meer nog willen kenschetsen als een bovenaards wezen en dan vinden wij hem voorgesteld in menselijke gedaante, gezeten in de zg. *sila*-houding (de houding met gekruiste benen), maar met een stierkop en met Çiva op zijn schouders gezeten. In deze gedaante vinden wij hem vooral in de kunst van het Diëng-plateau,¹ waarvan mij slechts een oude foto uit de collectie Van Kinsbergen ten dienste staat, die hierbij is gereproduceerd.

Ook bij deze beelden is de rol van de Nandin ondergeschikt gebleven, maar soms maakt hij zich als het ware vrij en vinden wij hem geheel in dezelfde houding, maar nu zonder berijder. Dergelijke voorstellin-

gen zijn betrekkelijk zeldzaam. Alleen een relief met een dergelijke voorstelling uit het Museum voor het Onderwijs te 's-Gravenhage is afgebeeld en besproken door Bosch,² die daarbij nog de mogelijkheid heeft opengelaten van een andere identificatie, n.l. die van Yama, de heer van het dodenrijk. Ik meen echter dat wij deze mogelijkheid wel kunnen uitsluiten omdat er nog verschillende andere van soortgelijke voorstellingen in de literatuur bekend zijn, waarbij geen ruimte voor twijfel ten aanzien van de identificatie behoeft te bestaan.³

Een van de aanwijzingen dat men hier met een Nandin te maken heeft is wel het voorkomen van een halster om de kop van het dier, waardoor toch wel zijn functie als rijdier wordt geaccentueerd.

Vinden wij dus nog wel enkele andere zittende Nandi's op Java, en merkwaardig genoeg, uit verschillende perioden en verschillende streken, niettemin blijft ons beeld interessant, daar onwillekeurig bij de grotere Oost-Javaanse sculpturen wordt gedacht aan bijzettingenbeelden. In bepaalde perioden van de Oost-Javaanse tijd is het gewoonte geweest om vorsten en zeer hooggeplaatste personen na hun dood bij te zetten in daarvoor opgerichte tempeltjes, d.w.z. in een dergelijk tempeltje werd na de lijkverbranding de as van de overleden vorst bijgezet, terwijl in het tempeltje een beeld werd geplaatst dat de vorst in de gedaante van een bepaalde godheid weergaf. Nu is het niet zó dat alle tempels bijzettingstempels zijn geweest en nog minder dat wij in alle beelden bijzettingenbeelden moeten zien, maar toch bestaat de mogelijkheid dat ook dit beeld eenmaal als bijzettingenbeeld werd vervaardigd en gewijd.

Dat klinkt misschien wel wat zonderling; onwillekeurig toch verbinden wij aan een dergelijke sculptuur ook nog de functie van *portretbeeld*, maar dit toch wel ten onrechte. Aan de andere kant moet er op gewezen worden dat de eerste dienaar van een vorst die als Çiva werd bijgezet, zeer zeker een plaats kon worden toegekend als Nandin, Çiva's rijdier. Ook is het opvallend dat onder de namen van hofdignitarissen, generaals en zelfs van vorstelijke personen, de naam 'stier' of 'buffel' zeer veel voorkwam, en hun bijzetting als Nandin dus voor de hand zou liggen.⁴

Maar wij weten ten aanzien van ons beeld niets dat ons met enige zekerheid een aanwijzing verschaft dat wij het meteen bepaalde historische figuur in verband kunnen brengen. Hoe verleidelijk wordt het dan – hoe speculatief echter ook – om te denken aan die beroemde en gevreesde figuur, die tijdens de regering van Hayam Wuruk, alias Rajasanagara, als rijksbestuurder optrad, en Madjapahit maakte tot een grote staat: Gajah Mada, de 'Wilde Olifant', die in de traditie voortleeft onder zijn wijdingsnaam, Lembu muksa, d.i., de buffel (stier) die de verlossing heeft bereikt.⁵

Zo er dus één in aanmerking kwam om in Nandin-gedaantete worden bijgezet, dan ware het wel deze Gajah Mada, wiens vorst Rajasanagara naar alle waarschijnlijkheid in een Çivaitisch heiligdom, derhalve als vorm van Çiva, werd bijgezet. Maar, het zij nogmaals herhaald, er is geen enkel positief gegeven van dit beeld expliciet met de figuur van de grote Gajah Mada in verband te brengen. Laten wij ons dus bepalen tot de heimelijke gedachte dat de mogelijkheid van een dergelijk verband niet uitgesloten is.

Nandin van terzijde gezien

¹⁾ Mij zijn een zestal van dergelijke beelden van het Diëng-plateau bekend; zie Rapporten Oudheidk. Comm. 1912, pp. 105 sq.; Cat. Mus. Bat. (1887), Nos. 23 en 24; Foto Van Kinsbergen Nos. 108 en 159; foto O. D. Nos. 2540 en 9512. Voorts is nog een voorstelling van deze aard gevonden in Poh Djedjer (Madjakarta), vgl. Rapp. Oudh. Comm. 1907, p. 183. ²⁾ *Maandblad voor Beeldende Kunsten* XIX, 1942, pp. 214 sq. (ill.).

³⁾ Behalve het genoemde relief en het hier besproken beeld, zijn mij nog een zestal andere beelden van de zittende Nandin bekend, n.l. van Gedong Sanga (foto O.D. 8993), van Klateran en twee van Kraginan (beide gelegen in het Magelangse, Kedoe; vgl. Rapp. Oudh. Comm. 1911, p. 194 en p. 201; foto O.D. No. 2157), van Soerabaja (eens in de collectie Tan-sing-tian, vgl. Rapp. Oudh. Comm. 1907, p. 170), en van Pasoeroehan (eens in de collectie Han-ho-lan, vgl. Rapp. Oudh. Comm. 1904, p. 81. ⁴⁾ Men denke maar eens aan de namen Mahisa Wong Ateleng, Mahisa Campaka en Lembu Tal, of aan die van de hofdignitarissen Kebo Anabrang, Kebo Hijo, Mahisa randi, e.d. ⁵⁾ Zie N. J. Krom, *Hindu-Javaansche Geschiedenis II*, p. 421; C. C. Berg, *De Middelljavaansche Historische Traditie* (1927), pp. 87 sq. en van dezelfde auteur: *Herkomst etc. der Middel-Javaanse Rijksdelingstheorie* (1953), pp. 109, 237.